

мај 2002.

П. Радић, **Турски суфикси у српском језику са освртом на стање у македонском и бугарском**, Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 17, Београд 2001.

Књига Првослава Радића је резултат ауторовог вишегодишњег проучавања проблематике суфикса страног, посебно турског порекла у српском, а и шире, у суседним словенским језицима и спада у област балканологије и славистике. Овој студији претходио је низ чланака објављених у водећим домаћим лингвистичким часописима, као и докторска дисертација под називом *Балканистичке појаве на илану суфиксације у македонском и српскохрватском језику*¹.

Проучавању речи и особина једног језика које су страног порекла може се приступити са два методолошка полазишта. Прво је дијахроно, у чијем центру пажње је истраживање порекла речи, морфема, фонема и других страних елемената, а друго синхроно, примењено у овој књизи, које анализира ове језичке појаве са становишта савременог језика, односно, њихове фонетске, морфолошке, стилске и семантичке особине, граматички статус и сл., у оквиру мање или више једног затвореног система. Укрштањем и поређењем закључака и резултата до којих се долази овим различитим путевима добија се целовит увид у низ лингвистичких појава, што се може применити у опису лексике, затим фонетских и морфолошких особина једног језика, али и обогатити методолошки приступ проучавању контактне лингвистике, као и процеса и последица језичког позајмљивања. Имајући ово у виду, књига Првослава Радића представља запажен допринос осветљавању последица међујезичке интерференције са синхроног становишта и подстицај да се и лингвисти других профила и оријентација подухвате сличних истраживања.

¹ Наслови тих радова наведени су на стр. 13 ове књиге.

У књизи аутор користи сва расположива и релевантна достигнућа досадашњих испитивања ове области која обухватају значајан број лексикографских извора али и аналитичких студија. Проучавање суфикса турског порекла у нашем језику заузима запажено место у том корпусу радова, међу којима свакако треба истаћи монографију пољског слависте и оријенталисте Станислава Стаховског о суфиксима страног порекла у српском језику која је издата пре више од четрдесет година². Управо у односу на ову студију, књига Првослава Радића представља значајан допринос домаће лингвистике анализи утицаја турског језика на српски на морфолошком плану на неколико нивоа. Први је тај што је овде дата обимна семантичка анализа, како турцизама, тако и хибридних творби са нетурским основама, затим што су објашњени и неки суфикси који раније нису били предмет обимнијег и систематичнијег проучавања, а такође и то што је презентирана и нова, претходним истраживачима недоступна, грађа из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*, дијалекатских извора и савременог жаргона. Управо тај нови материјал показује да и много деценија након прекида директног контакта између два језика одомаћени творбени модели страног порекла не губе потпуно своју творбenu, стилску и семантичку актуелност. Бројним примерима илустроване су и анализиране семантичке иновације забележене код деривата с турским суфиксима. Један од најзначајнијих доприноса ове књиге не само домаћој него и балканској лингвистици управо је указивање на те нове творбене моделе и значења речи с турским суфиксима, како турцизама, тако и хибридних творби. Иако у овој студији није коришћена контрастивна метода, односно нису поређене српске речи са турским моделима, у етимолошком и семантичком погледу пре свега, јер је, како сам аутор наводи у уводу, њен циљ да представи улогу турских суфикса у савременом српском језику, пре свега књижевном, укључујући и њихов статус у стандарднојезичкој употреби, она нуди богат материјал и систематичну анализу домаћих лексема и творбених морфема чиме је отворена могућност и дате добре основе за даљи рад на овој и сличним темама.

Књига је подељена на две целине. У првом делу се у засебним поглављима анализирају поједини турски суфикси; најпре она четири, чија је заступљеност у турцизмима и продуктивност са нетурским основама највећа: *-чија/-чија*, *-лија*, *-лук* и *-ана*. Потом се у поглављу насловљеном *Ситније њојаве* разматрају следећи мање продуктивни суфикси: *-ли*, *-ба*

² Cf. Stanislaw Stachowski, *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim*, Kraków 1961.

ша, -и, -иле, -дар/-џар, -суз и -џик. Структура одељака у првом делу књиге међусобно је усклађена. Након описа облика, функција и значења у самом турском језику, следи објашњење адекватних фонетских и морфолошких варијаната у српском језику, а потом детаљна семантичка анализа грађе подељена по семантичким категоријама. Ово је само донекле другачије у поглављу у којем се разматра суфикс -лија, што је наметнула особеност грађе и његова специфична функција за грађење етника, па је оно и унутар себе подељено на два дела.

Други део књиге састоји се од следећих пет поглавља: *Суфиксни деривати*, *Хибридне речи*, *Конкурентни суфикси*, *Формално-граматички сџаџус изведеница* и *Турски суфикси у Вуковом Српском рјечнику*. У одељку о суфиксним дериватима наводи се и анализира деривативни систем најприсутнијих турских суфикса у савременом српском језику. На пример од суфикса -џија издвојени су следећи деривати: -аџија, -анџија, -еџија, -енџија и -иџија. Овакви деривати, осим што су забележени код речи чија је основа турског порекла, веома су фреквентни и у творби речи од нетурских основа. Уз обимну грађу, аутор предочава и разлоге који су могли утицати на формирање баш оваких њихових облика у српском језику.

У поглављу о хибридним речима аутор анализира творбену особину српског језика у којој долази до споја домаће или одомаћене основе и стране творбене морфеме. Сама ова појава, сагледана у перспективи турских суфикса нужно се мора тумачити као ширење балканских особина и њихових утицаја на структуру и творбени систем српског, како књижевног, тако и народног језика.

Следеће поглавље, насловљено *Конкурентни суфикси*, надовезује се на претходно и у њему аутор анализира однос турских суфикса (-чија, -џија, -лук и -ана) и домаћих творбених конкурентних морфема. Број турских суфикса (четири) и њихових домаћих еквивалената није подударан, знатно је више ових других, на десетине, стога што турски суфикси покривају широк спектар творбено-семантичких категорија. Аутор указује и на један, условно речено, обратан процес појаве речи турског порекла и са домаћим конкурентним суфиксом (нпр. *мангуилук* : *мангуисџво* и сл.).

У делу о формално-граматичком статусу изведеница са суфиксима -чи(ја)/-џи(ја) и -ли(ја), указује се, уз компаративну анализу, на проблем неуједначености одређивања формално-граматичког статуса речи са овим суфиксима у савременим речницима српског књижевног језика (тј. да ли се ради о „именицама“, „именицама у атрибутој служби“, „непроменљивим придевима“ и сл.). С једне стране, речи са овим суфиксима су у књижевни језик ушле са знатно поједноставље-

ним статусом, док, с друге стране, фолклорна и дијалекатска грађа осликавају сложеније морфолошке адаптационе процесе и трагове именичко-придевске дихотомије очуване у овим образовањима.

У одељку *Турски суфикси у Вуковом Српском рјечнику* аутор компаративно приказује какав је поступак приликом њихове обраде био примењен у периоду пре Вуковог речника, затим код Вука, а како је то у савременим лексикографским изворима.

Са намером да стручној јавности скренемо пажњу на једно квалитетно дело, издвојићемо само неке од вредних садржаја ове књиге које читаоци различитих лингвистичких интересовања могу у њој пронаћи.

На првом месту је обимна, темељита, прегледно распоређена, творбена и семантичка анализа речи са суфиксима турског порекла. Највише пажње, како је то сама грађа налагала, посвећено је речима са четири најфреквентнија суфикса *-чија/-џија*, *-лија*, *-лук* и *-ана*, али се изузетна вредност налази и у анализи, како их је сам аутор назвао, ситнијих појава.

Многи закључци до којих аутор долази у својој књизи, као и илустративни примери које том приликом наводи, могу бити веома корисни за лексикографе јер показују третман турцизама са овим суфиксима, као и хибридних творби, у разним речницима; на пример, даје се поређење облика речи са конкурентним, нетурским суфиксима у *Речнику Мајице српске* (нпр. *јуришлија* : *јуришник*, *џодрумџија* : *џодрумар* и сл.), такође и методолошки информативан преглед формално-граматичког статуса изведеница са суфиксима *-чи(ја)/-џи(ја)* и *-ли(ја)* у горенаведеном речнику и др.

Затим, за стручњаке који се баве граматичком стандардизацијом и синхроном творбом може бити веома занимљив упоредни приказ третмана речи са сваки од четири најфреквентнија суфикса у граматицама српског језика, из чега се види однос њихових аутора према речима са овим творбеним суфиксима. Значајно је сагледати аргументацију и закључке о савременој заступљености речи са овим турским суфиксима, а пре свега продуктивности са нетурским основама, која се ипак може сматрати ограниченом, јер је на синхроној равни присутна већином у периферним сферама језика — у дијалектима више него у књижевном језику, у жаргону више него у стандардној творби.

Користан је свакако и осврт на ситуацију у бугарском и македонском језику из кога се, између осталог, види да је у бугарском став према овим творбеним моделима донекле толерантнији па да чак постоји тенденција њиховог оживљавања у савременој творби.

Иако аутор примењује синхрони приступ, и како то изричито наглашава није му ни била намера да у историјској перспективи прика-

же развој облика и значења турцизама, суфикса и хибридних речи, чак и они који воле да завире у лексичку прошлост наћи ће многе валидне информације у овој књизи. Тако се, на пример, у поглављу у коме се разматра релевантан материјал у Вуковом *Српском рјечнику*, а у поређењу са претходно изнетом анализом, истиче да се у језику битно променило стање када су у питању речи са овим турским суфиксима. Наиме, многа готова турска образовања временом су прешла у категорију архаизама и углавном ишчезла из употребе, док су хибридна образовања у новије доба бројнија и стилско-семантички уједначенија; затим фонетске варијанте суфикса некада и сада по бројности и облику нису подударне, већ се запажа тежња ка њиховој унификацији и сл. Поглед на Вуку савремен бугарски материјал из Геровљевог речника додатно употпуњује ову анализу.

У књизи наведена, по броју и разноликости заиста импресивна грађа, захтева да се каже нешто о разлозима за прихватање турских суфикса у домаћој творби³. Оволикој њиховој бројности кумовала је, осим вишевековног контакта, и сама аглутинативна структура турског језика која подразумева непроменљивост и једнозначност суфикса, чиме се омогућава да се они лако уоче и раздвоје од основне речи. У тој особини, како истиче аутор, лежи и разлог за очување и продуктивност ових суфикса у савременом српском језику, јер је сам језик, који тежи економичнијим решењима, склон да неколико различитих суфикса, на пример *-осиј*, *-ишије*, *-сйво*, замени само једним: *-лук*.

Као посебан квалитет мора се истаћи то што је аутор, по струци слависта, уложио хвале вредан напор да уђе у турколошку проблематику свестан значаја интердисциплинарног приступа. Он стога наглашава ограничење до кога долази навођењем савременог турског облика речи и упозорава да то може релативизовати поједине закључке у раду. Такав став је веома важан јер је код домаћих, па и многих страних научника, овај проблем неретко занемариван, што је, следствено, доводило до не сасвим исправних етимологија и судова у бројним досадашњим студијама. На крају се само може рећи да књига Првослава Радића представља не само занимљиво научно штиво, већ и у стручном погледу вишеструко користан приручник.

Београд

Снежана Пејровић

³ Сви ови суфикси су у књизи, исправно, као такви граматички и окарактерисани на нивоу српског језика. Они представљају и у турском језику исту граматичку категорију, осим суфикса *-ле*, *-иле*, који је постпозиција, односно може стајати и самостално, одвојено од речи на коју се односи.